

De oude tijger en de lachende aap

Op reis door Sumatra

Jong en onbesuisd was Ivan Wolffers (1948) toen hij Sumatra voor de eerste keer bezocht. Nu wil de schrijver, arts en hoogleraar terug. Want er is zoveel dat hij passeerde zonder het te zien. Met een versleten heup en medicatie tegen kanker trotseert hij het oerwoud opnieuw.

TEKST & BEELD: IVAN WOLFFERS

Hij liep met zijn vorstelijke kattenpas door de kooi, onaangedaan, alsof hij niet wist dat hij werd bekeken. Een beetje moe leek hij, niet omdat hij veel gedaan had, maar alsof hij alles had gezien en niets hem nog kon opwinden. Hij had betere tijden gekend, toen hij 's nachts nog op jacht ging en de mensen bang voor hem waren. Nu was hij afhankelijk van wat ze hem tijdens de voedingstijden brachten. Het was het eerste wat ik deed toen ik in Medan, de stad in Noord-Sumatra was geland: naar de dierentuin gaan waar tijgers terechtkomen als ze het in de jungle niet meer reddend. Door de bosbranden wordt het oerwoud steeds kleiner en mensen wachten niet af tot zij worden aangevallen. Uiteindelijk belanden de roofdieren in het bejaardenhuis voor katachtigen. Zeker twintig van die prachtige dieren zijn er in de Medan Zoo te bewonderen. Alles over de Sumatraanse tijger had ik gelezen voor ik aan mijn tocht over het eiland begon. Niet omdat ik erop rekende er eentje in het wild tegen te komen, maar omdat het dier symbool staat voor de teloorgang van het oerwoud op het eiland. Ooit strekte het bos zich uit van het uiterste noorden tot het verste puntje in het zuiden en van de westkust waarop de golven uit Afrika kapotslaan tot de lange oostelijke kustlijn. Die tijd is voorbij en daarmee werd het leefgebied van de *Panthera tigris sumatrae* steeds kleiner. Men schat dat er nog 150 tot 250 exemplaren in leven zijn.

KRONKELENDE SNELWEG

Ik verbeeldde me dat het gekooide dier me aankeek en me een succesvolle reis over de Trans-Sumatran Highway wenste. Als een

slang kronkelt deze 2500 kilometer lange weg zich via de meest voor de hand liggende route van Banda Atjeh in het noorden, via Medan naar Prapat dat aan het Tobameer ligt, naar Padang Sidempuan in de bergen, om terecht te komen in Bukittinggi. Vervolgens doorlopend naar de aan de westkust gelegen havenstad Padang. Hierna voert de weg dwars door het oerwoud – inmiddels grotendeels veranderd in eindeloze palmolieplantages – via Pekanbaru naar Palembang in het oosten. Teneinde te arriveren bij de veerboot in het uiterste zuiden in Bandar Lampung, waar personenauto's, afgeladen vrachtwagens en overvolle bussen oversteken naar Java. Hier en daar vertakt de weg zich in een westelijke, een centrale of oostelijke richting, maar door de bergen zijn er niet veel variaties mogelijk. Om foto's te maken voor het Sumatraboeek van Marion Bloem en mij leek het slim om de Trans-Sumatran Highway te volgen. Er zijn vier steden met meer dan een miljoen inwoners die door deze weg met elkaar verbonden zijn. Daar en langs die wegen wonen de 50 miljoen inwoners van Sumatra. Rijd langs ►

Ivan Wolffers in een restaurant waar de lokale lekkernij Pempenng Palembang wordt verkocht

Links, met de klok mee: Harau Vallei / Sumatraanse tijger in de dierentuin in Medan / Verkoper van geneesachtige kruiden uit het oerwoud / Koranschool gaat uit

‘De gekooide tijger staat symbool voor de teloorgang van het oerwoud op dit eiland’

Langs de Trans Sumatra Highway worden de auto's gewassen / De Sinabung, een van de nog actieve vulkanen op Sumatra

die weg en je komt iedereen tegen. Zelf noemen ze het een 'highway'. En er zijn inderdaad grote plannen om van de smalle weg – waar twee vrachtauto's die elkaar tegenkomen af moeten remmen – te veranderen in een echte snelweg. De handtekeningen zijn gezet onder het contract met de Wereldbank, maar het zal nog wel een tijd duren voor die weg er ligt en er nog minder oerwoud overblijft voor de neushoorn die er niet meer is, de olifant die alleen nog wordt opgevoerd als bezienswaardigheid, de tijger die op weg is naar de uitgang en de orang-oetans die minder in aantal zijn dan voorheen.

PIJN DOET GEEN ZEER

De allereerste keer dat we over die weg reden, in 1978, waren Marion en ik respectievelijk 26 en 30 jaar oud. Onze zoon Kaja was 5. Nu ga ik opnieuw die weg op, ben geen 30 meer, maar wil nog altijd avonturen beleven. Het verschil is dat ik nu elke ochtend braaf een pilletje tegen kanker slik en toen dacht dat ik onkwetsbaar was. Mijn heup is versleten, maar thuis wachten op iets dat – waar je ook bent – toch wel komt, lijkt me geen goed idee.

Pijn doet geen zeer, maar jezelf het leven ontzeggen is zelfmoord in slow motion. Een effectieve planning tussen bloedonderzoeken, doktersbezoek en lezingen door zorgt ervoor dat Marion niet mee kan. Die heeft een afspraak in een oerwoud in Costa Rica. Dus stap ik alleen bij chauffeur Joel in de huurauto en ga op weg. Het leven is een reis. Ik leg Joel uit wat ik zoek: beelden van het eiland dat ik zag, maar niet begreep. Waar ik door reed zonder het te zien. Op mijn lijstje staat: veel natuur, oerwoud, de vulkanen op zijn best, kleurrijke mensen in agrarische gebieden, maar bovenal wil ik de jungle nog een keer ervaren. In het oerwoud ben je alleen met de natuur. Daar meet je jezelf met een wereld die ontdaan is van alles wat mensen bedacht hebben om het bestaan te veraangename. Omdat ik met Joel heel veel uren in de auto moet doorbrengen, probeer ik in mijn beste Indonesisch het een en ander zo goed mogelijk uit te leggen. Maar over mijn bezorgdheid of ik de gewenste jungletocht wel zal doorstaan, daar heb ik het niet over. Een man schaamt zich meer voor het falen van zijn lichaam dan voor een wind in een volle kamer.

‘Over mijn bezorgdheid of ik de gewenste jungletocht wel zal doorstaan, heb ik het niet’

HET OERWOUDE HUILT

Ik vertel Joel wat de antropoloog Claude Lévi-Strauss in *Het trieste der tropen* over het reizen schreef, een boek dat ik ooit aan de rand van het Tobameer in Noord-Sumatra las: ‘Wat jij, reizen, ons in de eerste plaats toont, is het vuil dat wij in het aangezicht van de mensheid slingerden.’ Indonesië, land van plastic zakjes die nooit verdwijnen en Sumatra, eiland waar het oerwoud geofferd werd om er eerst rubber te produceren voor de opkomende auto-industrie en er nu oliepalmen te planten die de grondstoffen voor cosmetica en de basis voor goedkope junkfoodproducten leveren. Op hun 40ste levensjaar produceren de oliepalmen niets meer. Ze worden dan omgehakt en verbrand. Het eiland fikt daardoor elk jaar. De branden smeulen in de dikke ondergrond van wat ooit jungle was en worden pas geblust als de regentijd begint. Ze zorgen voor aanhoudende smog waardoor de scholen in Maleisië en Singapore moeten sluiten en de bewoners van sommige delen van Sumatra moeten worden geëvacueerd opdat ze niet stikken. De tijgers vluchten, de orang-oetans die met hun harige vacht niet altijd snel genoeg wegkomen lopen lelijke brandwonden op en domineren weken lang de kranten. ‘Het oerwoud huilt,’ schrijven journalisten.

De oelema's bidden elke dag om regen, maar die is dit jaar extra laat. In sommige steden is de rook zo dik dat het leven er onmogelijk is geworden. Dat is wat Sumatra ten voeten uit tekent. Het groene eiland dat ooit in het Sanskriet Swarna Dwipa werd genoemd, hetgeen ‘eiland van goud’ betekent, lijkt te zinken in een oceaan van hebberigheid, exploitatie en overbevolking. De schoonheid en rijkdom verdwijnen terwijl je ernaar kijkt en stemmen weemoedig. Ik wil met mijn foto's laten zien

dat het eiland ondanks dat het in een vuilnis-
hoop dreigt te veranderen nog altijd mooi is.

ROOKONTWIKKELING

“Joel,” zeg ik. “Die toeristenattracties met veel batakwoningen of Minangkabau-huizen hoeven niet zo voor mij. Ik wil het rauwe Sumatra.” Hij begrijpt me en voert me niet alleen naar plekken van waaruit ik vulkanen kan betrappen, maar ook naar plaatsen waar het vuil blijft liggen tot de stank ondraaglijk wordt. De saaie stukken met palmolieplantages krijg ik er vanzelf bij. Ik heb besloten om in de omgeving van Berastagi foto's te maken van de Sinabung, een van de actieve vulkanen van het eiland, die dit jaar is uitgebarsten na een lange periode van rust. In een cirkel van 70 kilometer moest iedereen geëvacueerd worden en dichte as overdekte het groen van de bomen. Het is als een laatste schreeuw van Sumatra, als een gewonde tijger die nog een keer zijn hoofd optilt en brult.

Om vijf uur 's morgens lig ik op de loer als het prille licht zich aandient en het groen zich voorzichtig laat zien, als een meisje dat merkt dat ze vrouw is geworden, voelt dat ze bekeken wordt en schuchter tevoorschijn komt. Witte stoom komt uit de open bek van de vulkaan, maar ik mis de kracht van de ‘ring van vuur’ die daaronder loopt en het ruggenmerg van Indonesië vormt. Ik ga ontbijten in mijn hotel en kom daarna terug om nog een keer een poging te wagen de Sinabung in haar volle schoonheid te betrappen. Een vulkaan zorgt voor een mooi landschap, maar het is niet wat ik zoek. Pas veel later als we op de Trans-Sumatra Highway op weg zijn naar onze volgende bestemming, zie ik ineens veel rookontwikkeling achter een stel verwaarloosde huizen. Ik ren de wijk in, vraag aan een man waar ik goed zicht heb op de vulkaan. ▶

‘Ik lach naar de Batak in hun prachtig gekleurde kleding en vraag of ik ze mag fotograferen’

Hij loopt met me mee naar een vuilnishoop, waar ik bovenop klim en zie hoe de Sinabung met kracht een grijze straal as omhoog spuit.

KLEDING VERANDERT

De reis gaat verder, de Sinabung verdwijnt in de achteruitkijkspiegel. Elke plaatsnaam waar ik 37 jaar eerder niet op heb gelet, krijgt deze keer betekenis. De Trans-Sumatra Highway begint voor mij te leven, wordt een wezen met een karakter. De bewoners hebben op het asfalt hun koffiebonen te drogen gelegd, de kinderen spelen op straat. Ze zijn niet bang voor haastige auto's of vrachtwagens, die te zwaar beladen zijn met kelapa sawit, de vruchten van de oliepalm. De vrachtwagens hotsen en botsen door de kuilen in de weg, langs de door de erosie optredende landverschuivingen die het verkeer doen stoppen maar snel door wat mensen worden opgeruimd. Soms rijden we 50 kilometer per uur, maar vaak slechts 20. Ondanks al het vuil en de achtergelaten autowrakken begin ik van de weg te houden en daardoor ook van Sumatra, van de mensen bij wier huis ik stop om foto's te maken en met wie ik even spreek, van de landarbeiders in het rijstveld waar ik tussen ga staan om ze te vereeuwigen en met wie ik grappen maak. Ik lach naar de Batak in hun prachtig gekleurde kleding en vraag of ik ze mag fotograferen. Langs de weg, in het veld. De kleding verandert onderweg. De typische Batak-hoofddoek verdwijnt. De felle kleuren van de jilbabs van de Minangkabauers komen ervoor in de plaats. Ze laten me hun huizen zien en de moskee van hun dorp. Er zijn er veel want iedereen die een plaats wil bouwen om te bidden, mag dat doen. Er is geen vergunning nodig, alleen een mooie zilveren of fel gekleurde koepel. Overal onderweg zijn moskeedaken te koop.

Ik vraag de mensen wat ze van Atjeh vinden, waar sinds een paar jaar de sharia – de islamitische wetgeving – is ingevoerd. Mijn vrienden in Padang gruwen ervan. Religieuze politie die op straat patrouilleert om te zien of vrouwen wel zedig gekleed zijn, publieke zweepslagen voor overspel en shampoo-reclames die worden verboden omdat blote vrouwenschouders het hoofd van mannen op hol brengt. “Dat is Indonesië niet,” zeggen ze. “Maar misschien wel Sumatra?” informeer ik. Ze zijn bang dat het overwaait naar West-Sumatra, net zoals de vrouwenbesnijdenis die nooit in Indonesië werd uitgevoerd en nu ineens op grote schaal plaatsvindt onder het mom van een oude traditie. Als ik afscheid van mijn vrienden neem, ben ik droevig.

LACHENDE MOEDERAAP

De jungle heb ik voor het laatst bewaard. Aan het einde van mijn reis breng ik een bezoek aan het wildpark. Ik heb me goed voorbereid en een smeersel gekocht om muggen af te schrikken. De te smalle pijpen van mijn 501-mannen kopen tot ze erbij neervallen nog altijd de broeken die ze als puber moesten dragen om erbij te horen – heb ik in mijn sokken gestopt. Ik draag schoenen met goed profiel en mijn overhemd heeft lange mouwen. Mijn fototoestel houd ik ontspannen in mijn rechterhand. Volgens de gids is het geen vraag óf we orang-oetans zullen vinden, maar wanneer. Het pad gaat steil omhoog. “Moet je niet drinken?” vraagt de gids. “Nee,” zeg ik. “Dat komt wel.” Hij hoeft niet te weten dat ik door dat gedoe met mijn prostaat vaak moet plassen en niet steeds oponthoud wil veroorzaken. Het is niet eens zo erg warm, maar wel vochtig, alsof ik onder de douche heb gestaan en het ergst van alles is dat ik zo gehaast ben, te graag die apen wil vinden ▶

Rechts, met de klok mee: Een van de vele bedrijfjes waar moskeedaken worden gemaakt / Vrouw op Batakhuwelijk / Meisjes van een middelbare school in Centraal Sumatra / Man in Minangkabau

‘Elke plaatsnaam waar ik 37 jaar eerder niet op heb gelet, krijgt deze keer betekenis’

Boven: Elk jaar na de aangestoken branden zijn er minder orang-oetans op Sumatra / *Typisch Minangkabau huis*
Rechts: De water-vallen uit de bergen storten zich in het Tobameer

om ze te fotograferen en de afbeeldingen als trofee mee naar huis te kunnen nemen om Marion te tonen dat ik het oerwoud nog aankan. Een benauwd gevoel komt op en ik moet af en toe stoppen. Ik blijf met opzet wat achter, zodat ik, als er een geschikte plek is, even snel achter een gigantische merantiboom op de hurken kan gaan, maar mijn gids komt telkens ongerust kijken waar ik blijf. “Rustig maar,” zegt hij. “We komen er wel. Vorige week had ik een Spanjaard en die was twintig jaar jonger dan u. Die had precies hetzelfde. Hijgen, zweten, hartkloppingen. Hij zag er vreselijk uit.” Moet ik het als compliment beschouwen? “*Kamar kecil*,” zeg ik. Het kleinste kamertje. Dat snapt hij. Het liefst zou ik gaan liggen en slapen, maar niet hier. Was ik maar in mijn hotelkamer. Ik ga op een ongevallen boom zitten en wacht en wacht en wacht. Mijn ademhaling wordt rustiger. Mijn hart dat leek weggegaloppeerd, keert terug in mijn boezem en op dat moment begrijp ik waarom ik hier ben. Niet om te zeuren, maar om te voelen dat ik nog leef.

Een halfuur later sta ik met tranen in mijn ogen een groep orang-oetans en hun jongen te fotograferen. Daar hoog in de bomen hebben ze hun eigen wereld. Ik sta beneden en ik ben de gezondste man ter wereld. Lacht die moederaap met haar jong nou naar mij? Ik kijk nog een keer en lach terug. Mijn god, wat is de wereld mooi, wat een schitterende dieren, wat een mooie blik in hun ogen en wat fantastisch dat ik er getuige van mag zijn. We moeten dit behouden voor onze kleinkinderen. Er zijn nog 5000 orang-oetans in het Sumatraanse oerbos, die kunnen we vast wel beschermen. Ik skype diezelfde avond met Marion in Costa Rica, waar zij net is opgestaan. “Dit was een geweldige dag,” vertel ik haar. Ze lacht om mijn jongensachtige enthousiasme. Aan het einde van mijn reis langs de Trans-Sumatra Highway ben ik niet teruggekeerd naar die oude tijger in zijn kooi om hem te bedanken. Ik besef dat ik een aap ben en geen roofdier, want katachtigen kunnen niet lachen. Orang-oetans wel. Ik heb het zelf gezien. ■

